

The Nature of Parrot and Its Rhetorical Reflections in Persian Poetry

Fateme Mehri *

Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

Abstract

Parrot is a well-known bird in Persian poetry, and various features of it have been implicated in literary themes and poetics. Scrutinizing literary works represents how Persian poets, living in different geographical regions, knew the natural and biological features of parrots closely and utilized them to create literary images, similes, and rhetorical associations. However, the bird is not native to Iran. In this article, by examining Persian poetry, we show how much the natural features of the parrot are helpful to study poems, enlighten their elegance and minutes, and help to unravel the text difficulties. Perusing cases found in Persian poetic texts shows that among the natural features of parrots, physical and visual ones play a significant role in constructing rhetorical images based on similarity. Meanwhile, the green color has created one of the strongest and most diverse networks of associations around parrots.

Keywords: Ancient Zoology, Green Color, Parrot, Rhetorical Association.

---

*Corresponding Author: f_mehri@sbu.ac.ir

How to Cite: Mehri, F. (2023). The Nature of Parrot and Its Rhetorical Reflections in Persian Poetry. *Literary Text Research*, 27(97), 405-439. doi: 10.22054/LTR.2021.52105.3038.

1. Introduction

Animals have always been present in Persian folklore, fiction, didactic and mystical texts. Thus, there have been many possibilities to deal with them in literary research. In these studies, animals are usually treated with mythological, symbological, and genre approaches. Meanwhile, birds have had a particular place in allegorical-mystical interpretations due to their relationship with some mystical texts called *Risala-ut-Tayr*. Among the birds, the parrot is one of those that has received specific attention for some reasons. Here, we intend to distance ourselves from such literary research by focusing on the natural and biological aspects of the parrot, to show how Persian poets have been able to create delicate and accurate images by using their innate knowledge about this bird. Some of the knowledge has become so familiar due to repetition, as if it were free from explaining and clarifying its origins. One of our goals is to show these origins and document them with literary evidence. Showing step by step how a natural feature in a parrot brings the poet to create complex images helps to solve poetic problems and understand the intricate imagery of poets.

These are our two main questions: How does scrutinizing the nature of parrots help the researcher to better figure out the images and rhetorical associations in which the parrot plays a role? And, is it possible to recognize a pattern or a procedure in the rhetorical depictions related to parrots?

2. Literature Review

As we mentioned in the introduction, due to the role of animals in a significant category of narrative, didactic and mystical literary texts, many types of research are relevant to animals in different ways. As

one of the prominent examples in this rich background, we can point to one of the chapters of the book *Ramz va Dastan-ha-ye Ramzi* in Persian literature by Taqi Pournamdarian (1364), which deals with the treatise about birds (*Risalat-ut-Tayr*). In this chapter, he speaks of birds as the codes of the sublimation of the human spirit. Another piece of research about animals is *An Investigation of Animal Stories in Persian Literature Up to the 10th Century*, written by Mohammad Taqavi (1376). In this book, Taqavi has divided and analyzed the stories told in the language of animals as a type of literature, considering their relationship with didactic literature. Apart from such works that have generally dealt with animals or birds in allegorical or genre approaches, some studies focus specifically on parrots, i.e., texts in which parrots are the main characters. Yet, these studies are mostly restricted to structural or narratological studies. For example, we can refer to two articles: "A Discussion in Folk Literature: A Brief Analysis of Parrot Tales" by Reza Anzabinejad (*Journal of Persian Language and Literature*, 1354) and "A Narrative Analysis of Parrot Tales" by Mohammad-Reza Haji-Aghababaei (*Literary Text Research*, 1396). Fatemeh Mehri, in her paper "Role of Parrots in Indian Storytelling and Creating Mystical Themes in Persian Literature" (*Kohan-name-ye Adab-e Parsi*, 2019), shows that the root of some mystical and fictional themes about parrots in Persian literature could be traced to the sacred figure of the parrot in India.

As can be seen, in this research, the examined texts are often narrative and mystical. So they comprehend the parrot, more than anything else, as a symbolic and allegoric figure. In the works related to animals in Persian literature, no place for independent research clarifies the relationship between literary images of animals and their natural and biological image. The present article examines

the literary role of the parrot by considering its innate features. This new arena requires us to focus on various texts to clarify the roots of images and rhetorical associations about the parrot. In this way, this research explores a new field in terms of the examined texts.

3. Methodology

When we talk about rhetorical association, we refer to discussions related to "associative" relationships between the elements of language. Saussure (1978: 180-180) was the first who talked about it in the field of linguistics. Later, this "associative" relationship became the basis for talking about the conceptual metaphor in literary studies. In linguistics, this relationship refers to the relationship between linguistic units, which can be used interchangeably. In the works of theorists such as Jacobsen, who used linguistics to study literature, this associative relationship, or as it was called later, the relationship in the axis of substitution (see: Safavi, 2010: 2/26), is the basis of "choice" in literary language, which is based on "similarity" and forms similes and metaphors (ibid., 2/147). Examining the literary choices, it becomes obvious that there are other components beyond mere similarity that play a role in literary choices. These components usually come from outside the language and may differ from one society to another. Safavi (ibid., 2/151) refers to these components as a "cognitive system" and explains it by citing an example: "For a system like the color system, we can imagine two layers: a language system where black is black because it is neither white, nor green, nor blue, nor red, nor anything else; and a layer as a cognitive system beyond the language system for colors, where black evokes sadness and mourning." Now, with this explanation, we can return to the main topic of this article: The parrot in Persian literature is the source of many imagery and rhetorical associations. To find aspects of

"similarity" in the rhetorical associations related to the parrot, one must first have a close observation of the bird and then understand the cognitive

system surrounding it. It is clear that we have general knowledge about parrots, so at first, talking about the cognitive system around them seems trivial. But we aim to scrutinize the subtleties of poetry and to show the elegance and accuracy of poets who have created rich images by carefully observing birds. We organize this article by focusing on the historical recognition of the parrot, which can be inferred from ancient zoological statements.

4. Conclusion

Our research shows that, from a rhetorical point of view and compared to other natural characteristics of parrots, appearance and visual characteristics have played a leading role in imagery and associations. Among these characteristics are many images centered on colors: the colors of feathers, beaks, and tongues. Although the green color is more frequent in these images, we also have pieces of evidence that show that Iranian poets, even in the Western regions, were very likely familiar with the rare or less-known species of this bird in colors other than green. The most important network of associations related to the green color is accompanied by plants (/growing), sky, poison, rust, Khat (round hair on the face), Khezr the Prophet, and wax protecting the mirror. Although the basis for choosing them is color similarity, sometimes other similarities, including shape, have also been involved in these choices. Among the poets who have dealt with the image of the parrot with more frequency and have made the network of associations more complicated is Saeb-e Tabrizi, who spent years of his life in India.

However, we can see other poets were also well acquainted with the parrot's characteristics because it was not only popular in its native habitat, but also in other countries.

طبیعت طوطی و بازتاب‌های بلاغی آن در شعر فارسی

فاطمه مه‌ری * استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

چکیده

طوطی از پرندگان شناخته‌شده ادب فارسی است و ویژگی‌های گوناگونش دستمایه مضمون‌پردازی‌ها و سخن‌سازی‌های بسیاری بوده است. بررسی ریزبینانه آثار ادبی نشان می‌دهد سراینده‌گان فارسی‌گو که در نواحی جغرافیایی گوناگون می‌زیسته‌اند به خوبی با ویژگی‌های طبیعی و زیستی طوطی که بومی ایران نبوده، آشنایی داشته‌اند و در ساخت تشبیهات و تصاویر و شکل دادن به شبکه‌تداعی‌های بلاغی آثار خود از آن‌ها بهره برده‌اند. در این مقاله برآنیم با بررسی آثار منظوم ادبی نشان دهیم شناخت ویژگی‌های طبیعی طوطی تا چه اندازه در بررسی اشعار به کار می‌آیند، ظرافت‌ها و دقایق آن‌ها را روشن‌تر می‌سازند و در فهم معنای آن‌ها گره‌گشا هستند. بررسی شواهد متعددی از متون منظوم نشان می‌دهد از میان ویژگی‌های طبیعی طوطی، ویژگی‌های ظاهری و دیداری در ساخت تصاویر بلاغی که مبنای آن‌ها بر تشابه استوار است، نقش عمده دارند. در این میان رنگ سبزی یکی از قوی‌ترین و متنوع‌ترین شبکه‌تداعی‌ها را پیرامون طوطی ساخته است.

کلیدواژه‌ها: تداعی بلاغی، جانورشناسی کهن، رنگ سبز، طوطی.

مقدمه

حضور حیوانات در ادب عامه و متون ادبی حکمی- تعلیمی، روایی و عرفانی در طول تاریخ تحقیقات ادبی و متن‌شناختی مجال عمده‌ای برای پرداختن بدان‌ها فراهم کرده است. این پژوهش‌ها معمولاً با رویکردهای اسطوره‌ای، ژانری و نمادشناسانه به حیوانات پرداخته‌اند. در این میان، پرندگان به سبب حضور در برخی متون عرفانی همچون رساله‌الطیرها، جایگاهی خاص در تفاسیر تمثیلی- عرفانی داشته‌اند و به برخی از ایشان، همانند طوطی نیز نگاه ویژه‌ای شده است.

در این مقاله قصد داریم با وارد شدن به حوزه‌ای دیگر که در اینجا آن را جانورشناسی کهن می‌نامیم در شناخت این پرنده که در ادب فارسی مورد توجه بسیار بوده، دقیق شویم و به مدد این دقت بر برخی ظرائف متون منظوم فارسی پرتو افکنیم. چنین تلاشی درباره حیوانات تاکنون نه به صورت منسجم و هدفمند، بلکه به صورت پراکنده و موردی در فعالیت شارحان متون ادبی صورت گرفته است. برخی از این دانسته‌ها نیز به سبب تکرار چندان آشنا شده‌اند که گویی فارغ از توضیح و روشن ساختن سرمنشأهایشان بوده‌اند. ما در این بازخوانی، متون ادبی متنوعی را مدنظر داشته‌ایم، با این همه نگاه ما به حوزه‌های موضوعی آن‌ها نبوده است. ما حتی در بررسی متون عرفانی نیز بر آن بخش‌هایی متمرکز شده‌ایم که با زیست و طبیعت طوطی ارتباطی داشته‌اند و نه وجوه نمادین یا تمثیلی آن؛ این بخش‌ها یا دقایقی از متون را بر ما آشکار ساخته‌اند و یا کمک کرده‌اند بعضی آگاهی‌های طبیعی درباره طوطی را به کمک شواهد ادبی مستند کنیم.

همچنین در برخی مواضع در حل مشکلات شعری و فهم تصویرسازی‌های پیچیده شاعران، یاریگر خواننده متن هستند. طوطی از این منظر نیز از پرندگان مهم شعر فارسی است که برخی از خصوصیات زیستی و طبیعی‌اش در کنار شرایط نگهداری و تعلیم آن دستمایه ساخت تصویرهای متنوع و شکل‌گیری تداعی‌های بلاغی شده است. از خاطر دور نداریم که این طوطی آشنا، بومی ایران نیست و به صورت طبیعی، جز در نواحی بسیار شرقی ایران بزرگ سده‌های پیشین نمی‌زیسته است. با این همه شاعران برخاسته از نواحی گوناگون با توصیف دقیق و باریک‌بینانه این پرنده، آن را به شعر خود وارد ساخته‌اند. در واقع دو پرسش اصلی ما این است که تدقیق در زیست و طبیعت طوطی چگونه پژوهشگر شعر کهن را در شناخت دقیق‌تر و جزئی‌تر تصویرسازی‌ها و تداعی‌های بلاغی با محوریت

طوطی یاری می‌کند؟ و دیگر اینکه آیا می‌توان در توجه به طبیعت طوطی در تصویرسازی‌های بلاغی، الگو یا رویه‌ای را تشخیص داد؟

در اینجا لازم است منظور خود را از تصویرسازی‌ها و تداعی‌های بلاغی روشن کنیم. وقتی از تداعی بلاغی سخن می‌گوییم در واقع به بحث‌های مرتبط با روابط «متداعی»^۱ درباره عناصر زبان نظر داریم که نخستین بار سوسور^۲ (۱۳۷۸: ۱۸۲-۱۸۰) آن را در زمینه زبان‌شناسی طرح کرد و بعدها به عنوان پایه‌ای برای سخن گفتن از مفهوم استعاره در مطالعات ادبی به کار گرفته شد. در مباحث زبان‌شناختی این رابطه، به رابطه موجود میان واحدهای زبانی اطلاق می‌شود که به جای یکدیگر به کار می‌روند. در آثار نظریه پردازانی چون یاکوبسن^۳ که از زبان‌شناسی برای مطالعه ادبیات بهره می‌گرفت، این رابطه متداعی یا آن طور که بعدها نامیده شد، رابطه در محور جانشینی^۴ (ن. ک: صفوی، ۱۳۹۰، ج ۲: ۲۶)، مبنای «انتخاب» در زبان ادبی است که بر حسب «تشابه» صورت می‌پذیرد و پایه شکل‌گیری برخی شگردهای ادبی از جمله تشبیه و استعاره است (همان، ج ۲: ۱۴۷). چنانچه بخواهیم انتخاب‌هایی را که در زبان ادبی صورت می‌پذیرد، دقیق‌تر واریسیم، خواهیم دید مؤلفه‌های دیگری ورای تشابه صرف در کارند و در این انتخاب‌های ادبی نقش دارند. این مؤلفه‌های دیگر معمولاً از خارج از زبان به زبان وارد می‌شوند، نسبی هستند و ممکن است از جامعه‌ای به جامعه دیگر متفاوت باشند.

صفوی (همان، ج ۲: ۱۵۱) از این مؤلفه‌ها با عنوان «نظام شناختی» یاد می‌کند و آن را با ذکر مثالی این گونه توضیح می‌دهد: «برای نظامی مانند نظام رنگ‌ها دو لایه قابل تصور است: لایه‌ای که در نظام زبان قابل بحث می‌نماید و سیاه از آن جهت سیاه است که نه سفید، نه سبز، نه آبی نه قرمز و نه غیره است و لایه‌ای که در نظام شناختی ورای نظام زبان برای رنگ‌ها قابل تصور است و سیاه در آن از مؤلفه‌هایی چون غم و سوگواری و... برخوردار می‌گردد». در انتخاب‌هایی که در زبان ادبی صورت می‌گیرند، علاوه بر زبان، این نظام شناختی نیز اهمیت می‌یابد. اکنون با این توضیح می‌توان به موضوع اصلی این نوشتار بازگشت: طوطی در ادب فارسی منشأ تصویرسازی‌ها و تداعی‌های بلاغی متعددی

---

1. associative
2. Saussure, F.
3. Jakobson, R.
4. paradigmatic

است. برای یافتن وجوه «تشابه» در بازتاب‌های بلاغی مرتبط با طوطی، نخست باید مشاهده دقیقی از این پرنده داشت و سپس باید نظام شناختی پیرامون آن را در روزگاران پیشین دریافت. پیداست که ما درباره طوطی آگاهی‌های عمومی چندی داریم و شاید در نگاه نخست، سخن گفتن از نظام شناختی پیرامون آن بدیهی به نظر رسد. اما هدف ما تدقیق در باریک‌اندیشی‌های شعری و نشان دادن ظرافت و دقت شاعرانی است که با مشاهده دقیق پرنده، تصاویری غنی خلق کرده‌اند. ما با تمرکز بر این وجه دوم، یعنی شناخت تاریخ‌مند طوطی که برای پژوهنده امروزی تا حد زیادی از گزاره‌های جانورشناختی قابل استنباط است، این نوشتار را سامان می‌دهیم.

۱. پیشینه پژوهش

چنان که در مقدمه اشاره کردیم با توجه به نقش آفرینی حیوانات در دسته مهمی از متون ادب روایی، تعلیمی و عرفانی، پژوهش‌های بسیاری درباره موضوعات مرتبط با حیوانات در این متن‌ها صورت گرفته است. به عنوان یکی از نمونه‌های شاخص در این پیشینه غنی و فربه، می‌توان به یکی از فصول کتاب «رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی» پورنامداریان (۱۳۶۴) اشاره کرد که به واسطه پرداختن به رساله‌الطیرها درباره رمز «پرنده» به عنوان یکی از رموز تعالی روح آدمی به صورت کلی سخن گفته است.

پژوهش دیگری با تمرکز بر حیوانات، کتاب «بررسی حکایت‌های حیوانات در ادب فارسی تا قرن دهم» نوشته تقوی (۱۳۷۶) است که در آن حکایت‌های منقول از زبان حیوانات به عنوان یک نوع ادبی با در نظر داشتن ارتباط آن‌ها با ادبیات تعلیمی از لحاظ مضمونی تقسیم‌بندی شده و مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

گذشته از چنین پژوهش‌هایی که در زمینه‌های تمثیلی یا ژانری به طور کلی به حیوانات یا پرندگان پرداخته‌اند، پژوهش‌هایی نیز هستند که به طور ویژه بر طوطی‌نامه‌ها تمرکز کرده‌اند؛ یعنی متن‌هایی که طوطی در آن‌ها شخصیتی محوری است، اما این پژوهش‌ها به تناسب ماهیت متن، اغلب در حوزه بررسی‌های ساختاری و داستانی، روایت‌شناختی یا ارتباط با ادب عامه تعریف شده‌اند. برای نمونه می‌توان به دو مقاله «بحثی در ادبیات عامیانه: تحلیلی گذرا بر طوطی‌نامه‌ها» از انزابی‌نژاد (۱۳۵۴) و «بررسی روایت‌شناسانه طوطی‌نامه» از حاجی‌آقابابایی (۱۳۹۶) اشاره کرد. همچنین مه‌ری در مقاله «نقش طوطی در داستان‌پردازی هندی و مضمون‌سازی‌های عرفانی در متون ادب فارسی» (۱۳۹۹) کوشیده

است در یک بررسی مقایسه‌ای نشان دهد می‌توان ریشه برخی از مضمون‌سازی‌های عرفانی و روایی با محوریت طوطی را با وجهه مقدس طوطی در سرزمین هند مرتبط دانست. چنانکه ملاحظه می‌شود، در این پژوهش‌ها متن‌های مورد بررسی از حوزه ادب روایی و عرفانی هستند و هنگام بررسی طوطی، بیش از هر چیز بر ویژگی‌های نمادین و تمثیلی آن تمرکز شده است. در آثار مرتبط با حیوانات در ادبیات فارسی، جای خالی پژوهش‌های مستقلی که ارتباط تصاویر ادبی حیوانات را با تصویر طبیعی و زیستی آن‌ها روشن سازند، خالی است. نوشتار حاضر، از این منظر که نقش ادبی طوطی را با در نظر داشتن ویژگی‌های طبیعی آن بررسی می‌کند، پژوهشی تازه به شمار می‌رود. این عرصه تازه ایجاب می‌کرده است ما در کنار متون روایی و عرفانی، به ویژه بر دواوین شعرا تمرکز کنیم تا ریشه‌های تصاویر و تداعی‌های بلاغی با محوریت طوطی را روشن سازیم. به این ترتیب، این پژوهش از جهت متون مورد بررسی نیز حوزه‌ای تازه را می‌کاود.

۲. روش

روش ما در این پژوهش، شاهدمحور و تحلیلی است. ابتدا با به دست دادن برخی شواهد جانورشناختی و تاریخی، دانسته‌هایی را درباره گونه‌های مختلف طوطی و توصیفاتی از ظاهر این پرنده پیش می‌نهیم. سپس با طبقه‌بندی و تحلیل شواهدی که از متون منظوم به دست آورده‌ایم، بازتاب این آگاهی‌های زیستی و طبیعی را در شکل‌گیری تداعی‌های بلاغی نشان می‌دهیم. درباره شواهد این نوشتار باید بیفزاییم که اشاره به طوطی در متون منظوم ادب فارسی بسیار بوده است؛ ما با توجه به محدودیت‌های قالب مقاله، نخست این اشارات را بر حسب مضمون دسته‌بندی کرده‌ایم و سپس در هر دسته، روشن‌ترین و گویاترین شواهد را برگزیده و ارائه داده‌ایم.

۳. طوطی و ویژگی‌های طبیعی آن در ادب فارسی

در متون جانورشناختی و تاریخی اغلب زیستگاه طوطی را سرزمین هندوستان دانسته‌اند و گاه حتی از اختصاص آن به هند سخن گفته‌اند (جاحظ، ۱۳۸۴ق، ج ۷: ۱۷۰ و طوسی، ۱۳۸۲: ۵۲۹)، اما گاه نیز به درستی به سرزمین‌های دیگری که طوطی در آنجا یافت می‌شده، اشاره کرده‌اند. مثلاً بر پایه برخی گزارش‌ها می‌دانیم در سده‌های میانی، مصر یکی از بازارهای طوطیانی بوده است که از حبشه تجارت می‌شدند (ن. ک: قره‌چانلو،

۱۳۸۰، ج ۲: ۱۶۰). با این همه، طوطیان هند آنچنان شهرتی داشته‌اند که در سده‌های نخست میلادی، یکی از اقلام تجاری که از هندوستان به روم فرستاده می‌شد، طوطی بود (ن. ک: تاپار، ۱۳۸۶، ج ۱: ۱۵۵). همپای این اطلاع، در متون ادبی نیز طوطی و هند با یکدیگر باهم آیی‌های بسیاری دارند که تنها به متون روایی و داستانی منحصر نیست، بلکه می‌توان نمونه‌هایی از آن را در غزل فارسی نیز نشان داد. این باهم آیی البته در مواردی دربردارنده اطلاع دیگری نیز هست: میلی همیشگی برای بازگشت به این سرزمین:

مرابه زلف تو رایست از آنک طوطی را گمان مبر که به هندوستان ناشد رای
(خواجوی کرمانی، بی تا: ۳۴۰)

مرغ دل آشیانه بزلف تو می کند چون طوطی که میل بهندوستان کند
(امیر خسروی دهلوی، ۱۳۴۳: ۲۸۰)

ویژگی دیگر طوطی که در ادب فارسی بسیار مورد اشاره قرار گرفته، سخنگویی اوست. جاحظ (۱۳۸۴ق، ج ۳: ۴۶۲) در بخشی از «الحيوان» که در آن در باب نطق در حیوانات سخن گفته، درباره اسباب این توانایی در پرندگان و از جمله طوطی همچنین برخی اجناس سخنگوی دیگر از جمله نوعی غراب اطلاعاتی به دست داده است (همان، ج ۵: ۲۹۰، ۲۸۸). این برخوردار از قوه نطق در طوطی در ادب فارسی چند سویه متفاوت داشته است که می‌توان برای هر یک شواهد بسیاری برشمرد: سویه‌ای که بین طوطی و عقل (که با نطق نسبتی دارد) ملازمتی برقرار می‌کند، سویه‌ای که به سبب تکرار بی تمیز گفته‌ها طوطی را تقلیدکار و بیهوده گو می‌داند و سویه‌ای که طوطی را به غمازی و سخن چینی موصوف می‌سازد.

از جملاً دیگر ویژگی‌های زیستی طوطی که در ادب فارسی نمود فراوانی یافته، تمایل پرنده به خوراک‌های شیرین از جمله شکر بوده است. بر پایه برخی شواهد ادبی می‌دانیم که از این ویژگی برای فریب دادن و به دام انداختن پرنده نیز برای به حرف آوردن او بهره می‌برده‌اند:

- مراستوان به شیرینی چو طوطی صید خود کردن
که در دل از شکست آرزو تنگ شکر دارم
(صائب، ۱۳۷۵، ج ۵: ۲۶۷۸)
- ز شیرینی بزرگان ناشکینند
به شکر طفل و طوطی را فریبنند
(نظامی، ۱۳۸۳: ۲۸۶)
- هم نه طوطی که چون قنوت دهند
گوش سوی گفت شیرینت نهند
(مولوی، ۱۳۷۰، ج ۳: ۳۴۶)
- این تمایز در خوراک موجب شده است از جنبه‌ای دیگر، طوطی در تقابل با پرندگان
قرار گیرد که از خوراک ناپاک تغذیه می‌کنند:
- ترا من خوهم غیر من جز ترا
که طوطی شکر زاغ سرگین خواهد
(سیف فرغانی، ۱۳۶۴: ۷۵۹)
- زاغان طبع را توز مردار روزه ده
تا طوطیان شوند و شکار شکر کنند
(مولوی، ۱۳۵۵، ج ۲: ۱۸۱)
- هر که چون کرکس به مرداری فرو آورد سر
کی تواند همچو طوطی طمع شکر داشتن
(سنایی، ۱۳۵۴: ۴۶۷)
- همچنین از آنجا که می‌دانسته‌اند طوطی به صاحب خود علاقه‌مند می‌شود و چنانچه او
طوطی دیگری اختیار کند، بدان حسد می‌برد (ابن سینا، ۱۴۰۶ق، ج ۷: ۱۳۹) در برخی اشعار
به حسد بردن یا غیرت ورزیدن طوطی اشاره شده است:
- می فرستم هدهدی هر دم به پیشت وز حسد
می زند طوطی جانم خوشتن را بر قفس
(سلمان ساوجی، ۱۳۷۱: ۴۴۸)
- طوطیانند که خود را بکشند از غیرت
گر بسوی شکرش راه برد خر مگسی
(مولوی، ۱۳۵۵، ج ۶: ۱۴۹)

با این همه، آنچه در حوزه استعاره پردازی و تداعی های بلاغی نظر شاعران را بسیار به خود جلب کرده، اغلب ویژگی های ظاهری طوطی بوده است. شواهد به دست آمده از متون نشانگر آن هستند که از میان این ویژگی ها، آن ها که دیداری بوده اند، شبکه تداعی های بیشتری را ساخته اند. ما در ادامه با ذکر نمونه های بیشتری این مسئله را بررسی خواهیم کرد.

۴. رنگ طوطی

قزوینی (۱۸۴۹: ۴۰۷) در گزارش های خود درباره حیوانات، طوطیانی را با رنگ های زرد و سرخ و سفید^۱ توصیف کرده، اما بیشترین نوع طوطی را سبزرنگ دانسته (همان: «زنجاری») است. این طوطی همان است که اغلب با طوق سرخ رنگی که بر گردن دارد از دیگر گونه های طوطی متمایز می شود و در ادب فارسی نیز شناخته شده است:

طوطی آمد با دهان پر شکر در لباس فستقی با طوق زر^۲
(عطار، ۱۳۸۳: ۲۶۸)

در باب اینکه به احتمال بسیار گونه هایی از طوطی که به رنگ هایی جز رنگ سبز به دست می آمده اند، طوطیان خاصی به شمار می رفته اند، برخی اشارات تاریخی در دست است.

دمیری (د. ۸۰۸ ق) در کتاب «حیات الحیوان» (۱۴۲۴ ق، ج ۱: ۱۶۴) با اشاره به طوطی سفید رنگی که به معزالدوله دیلمی (حک: ۳۳۴-۳۵۶ ق) هدیه شده بود، آورده است که در روزگار او طوطی به رنگ های دیگر به دست نمی آمده و تنها طوطی سبزرنگ یافت می شده است (ن. ک: خواندمیر، ۱۳۸۰، ج ۴: ۶۹۷). ظاهراً گونه های کمیاب یا نادیده آن روزگار که رنگی جز رنگ سبز داشته اند برای دربارها و حتی مردم عادی جالب و دیدنی بوده اند؛ مثلاً چون برای فیروز شاه تغلق (حک: ۷۵۲-۷۹۰ ق) از سلاطین دهلی، طوطی

۱. رنگ خاکستری (رمادی) را نیز بر رنگ های انواع دیده شده طوطی افزوده اند. مثلاً نک: ابشیهی، ۱۴۱۹ ق: ۳۵۱.

۲. درباره رنگ سرخ زر، نک: جوهری نیشابوری، ۱۳۸۳: ۳۰۵؛ رساله در معرفت خواص احجار و جواهر، ۱۳۹۰: ۲۰۲.

سفیدرنگی با نوک و پاهای سیاه آوردند، دستور داد آن را برای «نظاره خلق» به نمایش گذارند (شمس سراج عفیف، ۱۸۹۰: ۳۸۷).

خواندمیر (۱۳۸۰، ج ۴: ۶۹۷ و نیز ج ۳: ۴۷۹) از اهدای دو طوطی سرخ‌رنگ و سفیدرنگ (با منقار سیاه و پای‌های سرخ) یکی به دربار سلطان ایلخانی، ابوسعید (حک: ۷۱۶-۷۳۶ق) و دیگری به دربار سلطان حسین بایقرا (حک: ۸۷۸-۹۱۲ق) سخن گفته است. همچنین در «تاریخ فرشته» (هندوشاه استرآبادی، ۱۳۸۷، ج ۱: ۵۲۶) آمده است هنگامی که امیر تیمور گورکانی (حک: ۷۷۱-۸۰۷ق) دهلی را ترک می‌گفت در فیروزآباد دو طوطی سفید به رسم تحفه بدو پیشکش کردند که از روزگار سلطان تغلق در دربارها بودند (ن. ک: حافظ ابرو، ۱۳۸۰، ج ۲: ۸۵۵).

ضبط دقیق چنین نکاتی احتمالاً از آن رو بوده است که طوطیان سرخ و سفید کمتر به هم می‌رسیده‌اند و برای مردمان جاذبه‌ای ویژه داشته‌اند. همچنین می‌توان نتیجه گرفت که طوطی سبزرنگ گونه‌ای شناخته‌شده‌تر بوده است؛ شاهد مدعا آنکه بسیاری از خیال‌پردازی‌های ادبی با محوریت طوطی بیشتر همین گونه را در نظر داشته‌اند. ما در ادامه، نخست با در نظر داشتن همین گونه سبزرنگ در تصویرسازی‌های ادبی و تداعی‌های بلاغی که بر پایه شباهت شکل گرفته‌اند، نشان می‌دهیم رنگ سبز طوطی شاعران را به سمت کدام انتخاب‌های ادبی سوق داده و سپس برخی شواهد مربوط به طوطی با رنگ‌های دیگر را بررسی می‌کنیم.

۴-۱. رنگ سبز

۴-۱-۱. طوطی و گیاه

گفتیم که شاعران فارسی‌زبان در تصویرپردازی‌های ادبی خود، بیشتر طوطی سبزرنگ را در نظر داشته‌اند. این سبزرنگی موجب شده است میان طوطی و گیاهان به طور عام ارتباطی برقرار کنند، اما گاه در تشبیهاتی دقیق‌تر، وجوه مشابهت جزئی‌تری نیز در نظر گرفته شده و ارتباط با گیاه بر حسب شکل نیز به تشبیه راه یافته؛ به این ترتیب می‌بینیم پره‌های سبزرنگ طوطی به مناسبت کشیدگی و بلندی به سبزه تازه‌رسته یا برگ کشیده گیاهانی همچون درخت بید یا نیشکر تشبیه شده است:

خاک را چون ناف آهو مشک زاید بقیاس   بید را چون پر طوطی برگ روید بشمار
(فرخی، ۱۳۷۸: ۱۷۵)

سبزه نورسته تو گوئی مگر   بچه طوطی ست که شد سیخ پر
(امیر خسرو دهلوی، ۱۹۲۷: ۲۱۹)

به جایی می رسد شوقی که الفت راهبر دارد   پر پرواز طوطی رنگ برگ نیشکر دارد
(اسیر شهرستانی، ۱۳۸۴: ۲۳۳)

گاه نیز پیدا شدن برگ ریزه های جوان در اطراف شکوفه های سفید را به بیرون آمدن
طوطی بچه از تخم مانده کرده اند:

تو گویی که از بیضه طوطی برآمد   چو از برگ پیدا کند پر شکوفه
(کمال الدین اسماعیل، ۱۳۴۸: ۲۳۴)

این ارتباط بین طوطی و گیاه در تخیل هندی که به باریک اندیشی موصوف است تا
آنجا قوت یافته و پیش رفته که اصلاً میان طوطی و رویدن ارتباطی برقرار کرده اند؛ در
اینجا طوطی و گیاه به یکدیگر تشبیه نشده اند، بلکه طوطی خود گیاه پنداشته شده است.
صائب با در نظر داشتن این ارتباط به این شبکه تداعی عنصر دیگری - آب (در برخی
شواهد: به جای آب، اشک) - را نیز افزوده است:

ز طوطیان شکر ناب را دریغ مدار   ز سبز کرده خود آب را دریغ مدار
(صائب، ۱۳۷۵، ج ۵: ۲۲۶۱)

آنقدر در حرم از شوق تو اشک افشانم   که چو طوطی پر مرغان حرم سبز شود
(همان، ج ۴: ۱۷۳۶)

۴-۱-۲. طوطی و آسمان

دهخدا (۱۳۷۷، ج ۹: ۱۳۳۹۴) در «لغت نامه» ذیل ماده «سبز» آورده است که «متقدمان رنگ آب دریا و آسمان را که آبی بود، سبز می شمردند». در شعر فارسی نیز نمونه‌های متعددی از اشاره به سبزرنگ بودن آسمان وجود دارد،^۱ همین نکته موجب شده میان طوطی و آسمان به مناسبت سبزرنگی ارتباطی برقرار کنند. نظامی در بیت زیر در وصف برآمدن روز از پس شب و طلوع خورشید برای اشاره به رنگ آسمان از ترکیب «پر طوطی» کمک گرفته است:

نهاد از حوصله زاغ سیه‌پر   به زیر پرّ طوطی خایه زر
(نظامی، ۱۳۸۳: ۴۴)

در ابیات زیر نیز آسمان به رنگ طوطی دانسته شده است:

زانست شفق که طوطی چرخ   در خون گردد ز خنده تو
(عطار، ۱۳۸۴: ۵۶۰)

شود خروس خروشان چو چرخ طوطی رنگ   هزار بیضه به زیر پر غراب نهد
(بدر چاچی، ۱۳۸۷: ۱۴۶)

همچنین به نظر می‌رسد در بیت زیر از صائب، بتوان صفت «آسمانی» را علاوه بر نسبت دادن این پرنده به آسمان، موهم اشاره به رنگ آن نیز دانست:

۱. مثلاً:

که آویخته است اندر این سبزگنبد   مر این تیره گوی درشت کلان را
(ناصرخسرو، ۱۳۶۸: ۱۰)

سرگشته کرد چرخم چون چرخ و بادریسه   فریاد ازین فسونگر زن فعل سبزچادر
(خاقانی، ۱۳۷۸: ۱۸۷)

ز حیرت طوطیان آسمانی را خمش دارد ز بس نور و صفا آینه رویی که من دانم
(صائب، ۱۳۷۵، ج ۵: ۲۷۰۱)

ظاهراً هنوز هم می‌توان در میان برخی گویشوران زبان فارسی همچون مردمان هزاره افغانستان، استعمال لفظ «آسمانی» را به جای نوعی از رنگ «سبز» دید (ن. ک: بیات، ۱۳۹۴: ۳۲ به نقل از ستوده، ۱۳۹۱). در تحلیل نهایی باید این نکته را نیز در نظر داشت که به احتمال بسیار علاوه بر مشابهت در رنگ، ارتباط بین آسمان و پرواز/ پرنده در تداعی این تشابه مؤثر بوده است.

۴-۱-۳. طوطی و زهر

رنگ سبز طوطی گاه موجب شده میان این پرنده و زهر/ سم ارتباطی برقرار سازند؛ از آن رو که برخی سموم یا خود به رنگ سبز بوده‌اند یا به سبب به فساد آوردن اخلاط، موجب می‌شده‌اند رنگ شخص مسموم به سبزی گراید (عقیلی شیرازی، ۱۳۸۵، ج ۲: ۶۲۶). یکی از نشانه‌های گزیدن افعی را همین تبدل رنگ شخص گزیده دانسته‌اند: «و علامت گزیدن افعی آن است که از گزیدن او نشان دو دندان پدید باشد... و باشد که نخست رطوبتی آبناک آید، پس رطوبتی که به روغن زیت ماند، پس رطوبتی آید زنگاری از بهر آنکه رطوبت‌های او مستحیل شده باشد و زهر گشته و هم‌رنگ آن شده و درد از آن موضع به همه اندام‌ها باز دهد و آماسی سرخ و گرم در آن موضع پدید آید و بثره‌ها برآید چنانکه از سوختگی آتش برآید و پس سبز گردد و دهان خشک شود... و عرق سرد کند و لون او به سبزی گراید...» (جرجانی، ۱۳۹۱، ج ۹: ۲۳۲-۲۳۳). چنین است که گاه در تصویرپردازی‌های شاعرانه طوطی سبزرنگ به سبب مسموم شدن به این رنگ درآمده است:

به طوطی که ز زهر فراق سبز شده است ز دور دیدن تنگ شکر چه خواهد کرد
(صائب، ۱۳۷۵، ج ۴: ۱۸۱۸)

جز این برخی سموم معدنی به رنگ سبز بوده‌اند. برای مثال، زاج سبز را که «زهر سبز» نیز می‌گفته‌اند و زهری کشنده بوده (محمدمؤمن حسینی، ۱۳۳۸: ۳۶۲) در زیر نگین

انگشتری حمل می کرده‌اند تا عنداللزوم از آن استفاده کنند (نفیسی، ۱۳۴۲، ج ۳: ۱۷۹۴).
بیت زیر از صائب (۱۳۷۵، ج ۱: ۱۲۴) به همین گونه از استعمال زهر اشاره دارد:

تا برآمد خط سبز از لعل شکر بار او   عکس طوطی زهر شد زیر نگین آینه را

بیت زیر از سنایی (۱۳۵۴، ۱۳۵۴: ۴۹۹) نیز مثال دیگری از ارتباط طوطی و سم است:

همه ره طوطیان چون زاغند   خویشان را شکر مکن سم کن

در اینجا باید به این نکته نیز اشاره کرد که تباین میان تلخی زهر و حلاوت شکر از جمله تناسباتی بوده است که شاعران آن را در ساختن تصویری پیچیده‌تر از ارتباط طوطی و زهر در نظر داشته‌اند.

۴-۱-۴. طوطی و زنگار

به مناسبت آنکه برای تعلیم سخن‌گویی به طوطی از آینه استفاده می‌شده، برخی ویژگی‌ها و متعلقات آینه به تصویرسازی‌های مرتبط با طوطی راه یافته‌اند. یکی از این ویژگی‌ها که به ویژه در شعر سبک هندی به تکرار استفاده شده، زنگار گرفتن آینه و تشبیه زنگ آن به رنگ سبز طوطی است.

می‌دانیم که پیش از ساخت آینه با استفاده از آبگینه که مربوط به سده‌های اخیر و صنعتی‌فرنگی است (سمسار، ۱۳۴۲: ۲۹-۲۸)، پیشینیان از برخی فلزات آینه می‌ساخته‌اند. سدیدالدین غزنوی (د. ۵۳۶ ق) در «مقامات ژنده‌پیل» (۱۳۸۴: ۸۱-۸۰) در یک تمثیل عرفانی به ساخت آینه از آهن اشاره کرده است: «اگر آینه گر خواهد که از آهن آینه سازد، نتواند ساخت تا گوهرگداز آهن نگدازد و پولادگران از آن آهن پولاد نسازند، آینه‌گر آینه نتواند ساخت و چون این همه عمل‌ها بجای آرند و این ریاضت‌ها بکشند و آینه‌گر آینه ساخته کند، اما تا صیقلی صیقل نزنند، آینه صاف و روشن نگردد». باید دانست که زنگار آهن یا زنگ آهن به رنگ نارنجی بوده و آن را به همین مناسبت «زعفران‌الحدید» می‌نامیده‌اند (نصیرالدین طوسی، ۱۳۴۸: ۲۲۲).

پس این زنگار سبزرنگ چگونه پدید می‌آمده است؟ ساخت آینه با فلزات تنها به آهن / پولاد محدود نبوده و از برخی فلزات دیگر همچون مس و خارصینی نیز آینه می‌ساخته‌اند.

امروزه درباره ماهیت خارصینی که قدما گاه آن را «آینه چینی» یا شبیه بدان دانسته‌اند (رازی، ۱۳۴۹: ۲۷) اتفاق نظر وجود ندارد (ن. ک: یوسف حسن و هیل، ۱۳۷۵: ۳۳۳؛ شبیانی، ۱۳۴۹: ۴۰۴-۴۰۰ و زاوش، ۱۳۷۵: ۳۳۱). از میان قدما، آملی (۱۳۸۱، ج ۲: ۵۴۱) خارصینی را گونه‌ای از مس دانسته که با آن آینه می‌ساخته‌اند. قرینه دیگر که وجود رابطه‌ای میان مس و خارصینی را تقویت می‌کند در نظر گرفتن خاصیتی مشترک برای آینه‌های ساخته شده از مس و خارصینی است؛ به این ترتیب که نگرستن در آینه ساخته شده از این دو را در درمان بیماری لقوه مؤثر می‌دانسته‌اند (ن. ک: جوهری نیشابوری، ۱۳۸۳: ۳۳۶ و نصیرالدین طوسی، ۱۳۴۸: ۲۲۵). علاوه بر این، می‌دانیم که ساخت آینه‌های مفرغی (ترکیب مس و قلعی) در چین پیشینه‌ای بسیار کهن دارد. لائوفرا، چین‌شناس برجسته سده ۲۰ میلادی نیز خارصینی را آلیاژی از مس و چند فلز دیگر دانسته است (Laufer, 1919: 555).

با این توضیحات می‌توان گفت در آن دسته تصویرسازی‌ها که میان زنگ/ زنگار آینه و رنگ طوطی ارتباطی برقرار کرده‌اند، آینه از مس یا فلزی ترکیبی حاوی مس ساخته می‌شده که زنگار آن سبزرنگ بوده است:

طوطی از شرم صفای روی او، از بال و پر در لباس زنگ پنهان می‌کند آینه را
(صائب، ۱۳۷۵، ج ۱: ۱۲۲)

هر کجا آینه ما گردد از زنگار سبز گر همه طوطی شوی نتوان شد آن مقدار سبز
(بیدل دهلوی، ۱۳۷۶، ج ۲: ۲۹۱)

۴-۱-۵. طوطی و خط

پیش‌تر اشاره کردیم که میان طوطی و گیاه به مناسبت رنگ سبز ارتباطی برقرار ساخته‌اند. در ادب فارسی موی تازه رسته بر رخسار (پشت لب/ بناگوش) را خط خوانده‌اند و به مناسبت آنکه از رویدن آن هاله‌ای سبزرنگ در گونه صورت ایجاد می‌شده، این موی را «خط سبز» گفته‌اند. در بلاغت فارسی این خط سبز را به سبب اشتراک در رنگ از جمله

به طوطی تشبیه کرده‌اند، اما همچنین باید در نظر داشت که خود «رویدن» مو در کنار اشتراک رنگ، می‌توانسته است تداعی گر رابطه میان طوطی و گیاه نیز باشد. آنچه این تصویر را پیچیده‌تر می‌سازد، ارتباط و ملازمت میان خط و لب (که به شیرینی متصف است) و طوطی و شکر است. ظرافت این تصویرسازی‌ها هنگامی دوچندان آشکار می‌شود که بدانیم نزد قدما گونه‌ای شکر سرخ موجود بوده (ن. ک: بیرونی، ۱۳۸۳: ۶۱۲ و جرجانی، ۱۳۸۱: ۳۳۱) و چون لب را به شکر تشبیه می‌کرده‌اند، وجه شبه را در سرخ‌رنگی نیز می‌دانسته‌اند:^۱

این خط که همی رخ تو را آرآید   طوطی ست که بر بوی شکر می‌آید
(ظهیرالدین فاریابی، ۱۳۸۱: ۲۶۶)

گرد بر گرد لب شیرین تو   طوطیان بین جمله سر تا پا شکر
(عراقی، ۱۳۷۵: ۲۱۰)

خط طوطی رنگ او یارب کجاست   تا به منقار از لبش شکر کشد
(امیرخسرو، ۱۳۴۳: ۲۴۸)

از خط شده است پشت لب آن نگار سبز   یا فوج طوطی به شکرزار آمده
(صائب، ۱۳۷۵، ج ۶: ۳۲۲۱)

همچنین گاه در نظر گرفتن ارتباط میان طوطی و خط معشوق، مور/ مورچه را نیز - که خط را بدان هم تشبیه می‌کرده‌اند^۲ - به تصویرسازی‌ها وارد می‌سازد:

۱. ابوالفرج رونی (۱۳۰۵: ۱۴۵) در رباعی زیر به این نکته اشاره کرده است:

از شیرینی چون به سخن بنشیننی   وز دو لب خود شکر به دامن چینی
در بوسه مراللب تو گوید بینی   هرگز شکر لعل بدین شیرینی

۲. مثلاً مسعود سعد سلمان، ۱۳۳۹: ۷۰۰.

همچون روش مورچه بر طرف قمر   بر روی نگار من خط آورد اثر

روی تو با موی و خط مور و سلیمان به هم موی تو هندو لقب مور تو طوطی لقا
(عطار، ۱۳۸۴: ۷۱۲)

۴-۱-۶. طوطی و خضر

خضر نبی با رنگ سبز ارتباطی دارد؛ درباره او آورده‌اند که: «خضر را برای آن خضر خواندند که چون به زمین خشک بگذشتی سبز شدی» (ابواسحاق نیشابوری، ۱۳۸۲: ۳۳۸). همچنین خضر را سبزپوش دانسته‌اند (ن. ک: شمیسا، ۱۳۷۵: ۲۴۸)، از این رو، میان او و طوطی که گاه پر او را به لباس (قبا) تشبیه کرده‌اند (سنایی بیش از دیگران؛ برای نمونه، ن. ک: ۱۳۵۴: ۶۰، ۴۸)، ارتباطی برقرار ساخته‌اند:

خضر مرغانم از آنم سبزپوش بو که دانم کردن آب خضر نوش
(عطار، ۱۳۸۳: ۲۶۸)

طوطی ز سخن صیقل آینه جان است آن را که سخن سبز کند خضر زمان است
(صائب، ۱۳۷۵، ج ۲: ۱۰۴۸)

۴-۱-۷. طوطی و موم

چون پس از روزگار صفویه استفاده از آینه‌های بلورین رواج یافت برای حافظت آن‌ها از شکستن، دور آن‌ها را با موم می‌پوشاندند. ظاهراً این موم سبزرنگ بوده و استفاده از آن در ساخت شمع نیز رواجی داشته است:^۱

تعجب نیست گر طوطی چو شمع سبز درگیرد که از حسن گلوسوزش ز شکر دود می‌خیزد
(صائب، ۱۳۷۵، ج ۳: ۱۴۷۹)

صائب همچنین میان همنشینی طوطی و آینه و ملازمت موم سبز و آینه ارتباطی برقرار ساخته است:

---

۱. ایرج افشار (۱۳۹۰: ۲۰۰) به نقل از «چراغ هدایت»، رنگ شمعی را گونه‌ای سبز تیره (مایل به سیاهی) دانسته است.

معشوق را حمایت عاشق بود حصار
طوطی چو موم سبز نگهبان آینه است
(همان، ج ۲: ۹۸۲)

۲-۴. رنگ سرخ

۱-۲-۴. پر سرخ

چنانکه پیش تر گفتیم، اغلب تصویرسازی‌های مرتبط با طوطی در بلاغت فارسی به طوطی سبزرنگ نظر دارند، اما می‌توان به شواهدی نیز اشاره کرد که شاعران در آن‌ها طوطیان سرخ‌رنگ را یا طوطیانی که بخش‌هایی از بدنشان را پر سرخ‌رنگ پوشانده بوده در نظر داشته‌اند؛ مثلاً در بیت زیر از ازرقی (۱۳۳۶: ۵۰) نیت اصلی شاعر اغراق در باب طبع سخنور خویش است، اما به نظر می‌رسد تشبیه مضمّر «گل» به «سر طوطی» باید وجه شبهی نیز داشته باشد:

ز بحر خاطر م از ابر قطره بردارد
به جای گل سر طوطی برون دمد ز نهال

در این دو بیت از قطران (۱۳۳۳: ۱۶۸) نیز طوطیان باید قرمز رنگ باشند، چرا که لاله بدانها تشبیه شده است:

سپاه ابر سماطین زده‌ست بر گردون
سپاه لاله مغانی کشیده بر کهسار
چو آهوان بهم اندر شده گروه گروه
چو طوطیان بهم اندر شده قطار قطار

این باهم آیی لاله و طوطی را می‌توان در بیتی از منوچهری (۱۳۸۴: ۱۶۸) نیز دید:

گذری گیر از آن پس به سوی لاله‌ستان
طوطیان بین همه منقار به پر خفته‌ستان

در این بیت البته به نظر می‌رسد هیئت کلی طوطی‌ای که سر به زیر بال کرده و به پشت خوابیده، به هیئت کلی لاله مانده شده، بنابراین شباهت در شکل را باید به شباهت در رنگ افزود.

۴-۲-۲. منقار سرخ

ادیبان فارسی زبان جز رنگ پر طوطی به رنگ برخی دیگر از اجزای بدن او اشاره کرده‌اند و با آن تصاویری ساخته‌اند. از آن جمله است منقار طوطی که گاه از آن با ترکیب «لب طوطی» یاد شده است. طیف رنگی‌ای که از توصیفات و تشبیهات شاعرانه برمی‌آید، رنگ‌های زعفرانی، لعلی (صورتی) و سرخ را شامل می‌شود:

ز برگ و بار همه طوطیان پرآند   که برگشان همه پرست و بارشان منقار
(عنصری، ۱۳۴۱: ۹۷)

گشت زا بر تیره‌گون و لاله بیجاده‌فام   دشت چون منقار طوطی چرخ چون پشت پلنگ
(قطران تبریزی، ۱۳۳۳: ۱۹۸)

توصیف سر طوطی به غنچه در آستانه شکفتن که در شواهد زیر می‌بینیم، توصیفی مبتنی بر رنگ و شکل هر دوست؛ شکل مخروطی غنچه که در قاعده سبزرنگ است و با شکاف کاسبرگ‌ها در نزدیکی رأس و نمودار شدن گلبرگ‌ها سرخ می‌شود، چون سر طوطی سبزرنگی است که به منقار سرخ ختم می‌شود:

دریده پیرهن سبز غنچه بر گل زرد   چنانکه طوطی بر زعفران زند منقار
(ازرقی، ۱۳۳۶: ۳۰)

شاخ را باغ به نقش دم طاوس نگاشت   غنچه را باد به شکل سر بیغا آورد
(سلمان ساوجی، ۱۳۷۱: ۱۸۳)

همچنین به نظر می‌رسد «طوطی لب» بودن یکی از معیارهای زیبایی در شمار بوده است:

ای با لب طوطیان و با کشی گور   حسن تو همی مرده برآرد از گور
(عنصری، ۱۳۴۱: ۱۹۲)

حمیدیان و آقابابایی (۱۳۸۷) در مقاله «بررسی نشانه‌های نامتعارف زیبایی در ادب فارسی» با اشاره به زیبایی لب گندمگون یا لب تیره‌رنگ و سیاه‌فام، احتمال داده‌اند ترکیب

«طوطی لب» در اشاره به سبز[ه] رنگی و تیرگی رنگ لب بوده باشد. اما علاوه بر شواهد بالا، شواهد زیر نیز نشان می دهند ترکیب «طوطی لب» به سرخ رنگی لب اشاره داشته است:

سمن سرخ بسان دو لب طوطی نر   که زبانش بود از زر زده در دهنا
(منوچهری، ۱۳۸۴: ۱)

نواله چون به دلت در دهد که طوطی را   فتد ز طعم شکر خون تازه در منقار
(مجیرالدین بیلقانی، ۱۳۵۸: ۱۰۳)

اینچنین گر ناله خون آلود خواهد کرد گل   عندلیب ما چو طوطی می کند منقار سرخ
(بیدل دهلوی، ۱۳۷۶، ج ۱: ۷۷۵)

۵. زبان طوطی: سبز و سرخ

در میان شواهد شعری ما ابیاتی هستند که به رنگ زبان طوطی -اغلب رنگ سبز- اشاره دارند:

بی گمان گویی کمان کردار شاخ چفته ایست   خرد پیکان های مینارنگ ازو پر ضیمران
طوطیان دارد زمردگون زبان بر شاخ خویش   کرده از شاخش برون هر یک زمردگون زبان
(ازرقی، ۱۳۳۶: ۷۹)

با توجه به این بیت از خاقانی که در آن فلز شمشیر ممدوح را همچون بال مگس سبزرنگ وصف کرده:

از سر تیغش که هست سبز چو پر مگس   کرکس گردون ز هول شاهپر انداخته
(خاقانی، ۱۳۷۸: ۵۱۹)

چنین به نظر می رسد که در شاهد زیر نیز که از هموست، به اغلب احتمال زبان طوطی سبزرنگ دانسته شده:

تیغ سیم از دهن طوطی گویا بکنید   طوق مشک از گلوی قمری نر بکشاید
(خاقانی، ۱۳۷۸: ۱۶۰)

با این همه در شواهدی نیز از رنگ سرخ سخن به میان آمده است:

در چمن همچو شمع مجلس ما   طوطی آتشین زبان دیدی؟
(امیر خسرو دهلوی، ۱۳۴۳: ۵۶۷)

سمن سرخ بسان دو لب طوطی نر   که زبانش بود از زر زده در دهن
(منوچهری، ۱۳۸۴: ۱)

بحث و نتیجه گیری

در این مقاله نخست با استناد به برخی گزاره‌های جانورشناسانه و تاریخی، آگاهی‌های گذشتگان را دربارهٔ ویژگی‌های طبیعی و زیستی طوطی پیش نهادیم و سپس نشان دادیم این آگاهی‌ها چگونه در تصاویر بلاغی ادب منظوم فارسی بازتاب یافته‌اند. بررسی ما نشان می‌دهد از منظر بلاغی و نسبت به دیگر ویژگی‌های طبیعی طوطی، خصوصیات ظاهری و دیداری این پرنده در تصویرسازی‌ها و تداعی‌ها نقش مهم‌تری داشته‌اند. از میان این خصوصیات نیز بسیاری از تصاویر با محوریت رنگ‌ها شکل گرفته‌اند: رنگ پرها، رنگ منقار و رنگ زبان. گرچه رنگ سبز در این تصاویر پرسامدتر است، اما شواهدی نیز در دست داریم که نشان می‌دهند شاعران ایرانی، حتی در نواحی غربی، به احتمال بسیار با گونه‌های کمیاب یا کمتر شناخته‌شده این پرنده که به رنگی جز سبز بوده‌اند نیز آشنایی داشته‌اند.

مهم‌ترین شبکهٔ تداعی‌های مرتبط با رنگ سبز را می‌توان با گیاه (/رویدن)، آسمان، زهر، زنگار، خط (موی گرد رخسار)، خضر و موم محافظ آینه مرتبط دانست که نشان دادیم گرچه مبنای اصلی انتخاب آن‌ها تشابه رنگ است، اما گاه شباهت‌های دیگری از جمله در شکل نیز در این انتخاب‌ها دخیل بوده است.

همچنین در موارد بسیاری، برخی تداعی‌های حاشیه‌ای‌تر و تناسبات کمکی، این تصاویر بلاغی را پیچیده‌تر می‌سازند. از جملهٔ شاعرانی که هم با بسامد بیشتر به تصویر

طوطی پرداخته‌اند و هم شبکه‌تداعی‌های با محوریت طوطی را پیچیده‌تر و ناآشنا‌تر رقم زده‌اند، می‌توان به صائب اشاره کرد که هم به سائقه سبک دشوارگوتر بوده و هم از آن رو که سال‌هایی از عمر خویش را در هندوستان گذرانید، با جلوه‌های فرهنگ و طبیعت هند انس بیشتری داشته است؛ با این همه، از شعر شاعران متقدم و هندنادیده نیز برمی‌آید که به خوبی با طوطی و ویژگی‌هایش آشنایی داشته‌اند، چرا که طوطی تنها در موطن اصلی خود محبوب نبوده و در سرزمین‌های دیگر نیز خواهندگانی داشته است.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Fateme Mehri

 <https://orcid.org/0000-0003-1305-2339>

منابع

- ابن سینا. (۱۴۰۶ق). *الشفاء* (طبیعیات). راجعه و قدم له ابراهیم مدکور. قم: منشورات مکتبه آیت‌الله العظمی المرعشی النجفی.
- ابواسحاق نیشابوری. (۱۳۸۲). *قصص الانبیاء*. به اهتمام حبیب یغمایی. چ ۳. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- ابوالفرج رونی. (۱۳۰۴). *دیوان*. تصحیح چایکین. ضمیمه سال ششم *مجله ارمغان*. بی‌جا: مطبعه شوروی.
- ازرقی هروی. (۱۳۳۶). *دیوان*. تصحیح سعید نفیسی. تهران: انتشارات زوار.
- اسیر شهرستانی. (۱۳۸۴). *دیوان غزلیات*. تصحیح غلامحسین شریفی ولدانی. چاپ یکم. تهران: انتشارات میراث مکتوب.
- ابشهی، شهاب‌الدین محمد. (۱۴۱۹ق/۱۹۹۹م). *المستطرف فی کل فن مستطرف*. تحقیق سعید محمد اللحام. بیروت: عالم الکتب.
- افشار، ایرج. (۱۳۹۰). *گونه‌های رنگ در زبان فارسی*. در: *کاغذ در زندگی و فرهنگ ایرانی*. چاپ یکم. تهران: انتشارات میراث مکتوب.
- دهلوی، امیرخسرو. (۱۳۴۳). *دیوان*. تصحیح سعید نفیسی. به کوشش محمد درویش. تهران: انتشارات جاویدان.

- _____ (۱۹۲۷). *قران السعدین*. به اهتمام محمد تقی شروانی. علیگره: دانشگاه علیگره.
- آملی، شمس‌الدین محمد. (۱۳۸۱). *نقائس الفنون فی عرایس العیون*. تصحیح ابوالحسن شعرانی. چاپ دوم. تهران: انتشارات اسلامی.
- بدر چاچی. (۱۳۸۷). *دیوان*. تصحیح محمدعلی گیتی‌فروز. چاپ یکم. تهران: انتشارات کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- بیات، حسین. (۱۳۹۴). *نسبیت زبانی و درک رنگ آسمان در شعر فارسی*. *نقد ادبی*، ۸(۳۲)، ۲۹-۵۲.
- بیدل دهلوی، ابوالمعالی عبدالقادر. (۱۳۷۶). *کلیات*. تصحیح اکبر بهداروند و پرویز عباسی داکانی. چاپ یکم. تهران: انتشارات الهام.
- بیرونی، ابوریحان. (۱۳۸۳). *الصیدنه فی الطب*. ترجمه باقر مظفرزاده. چاپ یکم. تهران: چ افرونگستان زبان و ادب فارسی.
- تاپار، رومیلا. (۱۳۸۶). *تاریخ هند*. ترجمه همایون صنعتی‌زاده. قم: نشر ادیان.
- جاحظ، ابی‌عثمان عمر. (۱۳۸۴ق/۱۹۶۵م). *الحویون*. تحقیق عبدالسلام محمد هارون. مصر: مکتبه مصطفی‌البابی الحلبی و اولاده.
- جرجانی، سیداسماعیل. (۱۳۹۱). *ذخیره خوارزمشاهی*. چاپ یکم. قم: مؤسسه احیاء طب طبیعی.
- _____ (۱۳۸۱). *یادگار*. تصحیح مهدی محقق. چاپ یکم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران و مؤسسه مطالعات اسلامی.
- جوهری نیشابوری. (۱۳۸۳). *جواهرنامه نظامی*. تصحیح ایرج افشار با همکاری محمدرسول دریاگشت. چاپ یکم. تهران: انتشارات میراث مکتوب.
- حافظ ابرو، عبدالله. (۱۳۸۰). *زبده‌التواریخ*. تصحیح سیدکمال حاج‌سیدجوادی. چاپ یکم. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- حمیدیان، سعید و زهرا آقابابایی. (۱۳۸۷). *بررسی نشانه‌های نامتعارف زیبایی در ادب فارسی*. *متن پژوهی ادبی*، ۱۲(۳۷)، ۴۹-۸۱.
- خاقانی شروانی. (۱۳۷۸). *دیوان*. به کوشش ضیاء‌الدین سجادی. چاپ ششم. تهران: انتشارات زوار.
- خواجوی کرمانی، ابوالعطا کمال‌الدین. (بی‌تا). *دیوان اشعار*. تصحیح احمد سهیلی خوانساری. تهران: کتابفروشی بارانی و محمودی.

- خواندمیر، غیاث‌الدین. (۱۳۸۰). *تاریخ حبیب‌السیر فی تاریخ افراد بشر*. زیر نظر محمد دبیرسیاقی. با مقدمه جلال‌الدین همایی. تهران: انتشارات خیام.
- دمیری، کمال‌الدین. (۱۴۲۴ق/۲۰۰۳م). *حیات‌الحيوان الکبری*. تحقیق احمد حسن بسج. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). *لغتنامه*. زیر نظر محمد معین و سیدجعفر شهیدی. چاپ دوم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- رازی، محمد زکریا. (۱۳۴۹). *کتاب‌الاسرار*. ترجمه و تحقیق حسنعلی شیبانی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- رساله در معرفت خواص احجار و جواهر. (۱۳۹۰). تصحیح فاطمه مهری. در: *متون ایرانی*. به کوشش جواد بشری. چاپ یکم. تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- زاوش، محمد. (۱۳۷۵). *کانی‌شناسی در ایران قدیم*. چاپ دوم. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- سدیدالدین محمد غزنوی. (۱۳۸۴). *مقامات ژنده‌پیل*. به اهتمام حشمت مؤید. چاپ سوم. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- سلمان ساوجی. (۱۳۷۱). *دیوان*. تصحیح ابوالقاسم حالت. چاپ یکم. تهران: انتشارات سلسله نشریات ما.
- سمسار، محمدحسن. (۱۳۴۲). آینه و سرگذشت آن. هنر و مردم، (۱۴)، ۲۳-۳۵.
- سنایی غزنوی، ابوالمجد مجدود. (۱۳۵۴). *دیوان*. به اهتمام مدرس رضوی. تهران: انتشارات سنایی.
- سوسور، فردینان دو. (۱۳۷۸). *دوره زبان‌شناسی عمومی*. ترجمه کورش صفوی. چاپ یکم. تهران: انتشارات هرمس.
- سیف فرغانی. (۱۳۶۴). *دیوان*. تصحیح ذبیح‌الله صفا. تهران: فردوسی.
- شمس سراج عقیف. (۱۸۹۰). *تاریخ فیروزشاهی*. تصحیح ولایت حسین. کلکته: انتشارات پینست میشن پریس.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۷۵). *فرهنگ تلمیحات*. چاپ پنجم. تهران: انتشارات فردوسی.
- شیبانی، حسنعلی. (۱۳۴۹). پژوهش در مطلبهای کتاب‌الاسرار. در: *کتاب‌الاسرار*. محمد زکریای رازی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- صائب تبریزی. (۱۳۷۵). *دیوان*. تصحیح محمد قهرمان. چاپ سوم. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

- صفوی، کورش. (۱۳۹۰). *از زبان‌شناسی به ادبیات*. تهران: انتشارات سوره مهر.
- طوسی محمد بن محمود. (۱۳۸۲). *عجایب المخلوقات و غرایب الموجودات*. تصحیح منوچهر ستوده. چاپ دوم. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- ظهیرالدین فاریابی. (۱۳۸۱). *دیوان*. تصحیح امیرحسن یزدگردی. به اهتمام اصغر دادبه. تهران: انتشارات قطره.
- عراقی. (۱۳۷۵). *دیوان*. تصحیح سعید نفیسی. چاپ هشتم. تهران: انتشارات سنایی.
- عطار نیشابوری. (۱۳۸۳). *منطق الطیر*. تصحیح محمدرضا شفیعی کدکنی. چاپ یکم. تهران: انتشارات سخن.
- _____ (۱۳۸۴). *دیوان*. تصحیح تقی تفضلی. چاپ یکم. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- عقیلی شیرازی، سیدمحمدحسین. (۱۳۸۵). *خلاصه الحکمه*. تصحیح اسماعیل ناظم. چاپ یکم. قم: انتشارات اسماعیلیان.
- عنصری، ابوالقاسم حسن. (۱۳۴۱). *دیوان*. به اهتمام یحیی قریب. تهران: کتابخانه ابن سینا.
- فرخی سیستانی. (۱۳۷۸). *دیوان*. به کوشش محمد دبیرسیاقی. چاپ پنجم. تهران: انتشارات زوار.
- قره‌چانلو، حسین. (۱۳۸۰). *جغرافیای تاریخی کشورهای اسلامی*. چاپ یکم. تهران: انتشارات سمت.
- قزوینی، محمد زکریا. (۱۸۴۹). *عجائب المخلوقات و غرائب الموجودات*. تصحیح فردیناند ووستنفلد. گوتینگن: کتابفروشی دیتزش.
- قطران تبریزی. (۱۳۳۳). *دیوان*. به اهتمام محمد نخجوانی. تبریز: چاپخانه شفق.
- کمال‌الدین اسماعیل اصفهانی. (۱۳۴۸). *دیوان*. به اهتمام حسین بحرالعلومی. تهران: انتشارات کتابفروشی دهخدا.
- مجیرالدین بیلقانی. (۱۳۵۸). *دیوان*. تصحیح محمد آبادی. تبریز: انتشارات مؤسسه تاریخ و فرهنگ ایران.
- محمد مؤمن حسینی. (۱۳۳۸). *تحفه حکیم مؤمن*. با مقدمه محمود نجم‌آبادی. تهران: کتابفروشی مصطفوی.
- مسعود سعد سلمان. (۱۳۳۹). *دیوان*. تصحیح رشید یاسمی. تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات پیروز.
- مولوی، جلال‌الدین محمد. (۱۳۵۵). *کلیات شمس یا دیوان کبیر*. تصحیح بدیع‌الزمان فروزانفر. چاپ دوم. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- _____ (۱۳۷۰). *مثنوی معنوی*. تصحیح رینولد الین نیکلسون. چاپ هشتم. تهران: انتشارات مولی.

- منوچهری دامغانی. (۱۳۸۴). *دیوان*. به کوشش سید محمد دبیرسیاقی. چاپ پنجم. تهران: انتشارات زوار.
- ناصر خسرو. (۱۳۶۸). *دیوان*. تصحیح مجتبی مینوی و مهدی محقق. چاپ سوم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- نصیرالدین طوسی. (۱۳۴۸). *تنسوخ‌نامه ایلیخانی*. تصحیح مدرس رضوی. تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- نظامی گنجه‌ای. (۱۳۸۳). *خسرو و شیرین*. تصحیح حسن وحید دستگردی. چاپ پنجم. به کوشش سعید حمیدیان. تهران: انتشارات قطره.
- نفیسی (ناظم‌الاطبا)، علی‌اکبر. (۱۳۴۲). *فرهنگ نفیسی*. تهران: انتشارات خیام.
- هندشاه استرآبادی. (۱۳۸۷). *تاریخ فرشته* (از آغاز تا بابر). تصحیح محمدرضا نصیری. چاپ یکم. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- یوسف حسن، احمد و هیل، دونالد ر. (۱۳۷۵). *تاریخ مصور تکنولوژی اسلامی*. ترجمه ناصر موفقیان. چاپ یکم. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

References

- Abu Eshaq Neyshabouri. (2003). *Stories of the Prophets*. Edited by Habib Yaghmayi. (3rd ed.). Tehran: Elmi va Farhangi Pub. [In Persian]
- Abul-Faraj Runi. (1925) *Divan*. Edited by Chaykin. Supplement to the sixth year of *Armaghan Magazine*. nn.: Showravi Press. [In Persian]
- Afshar, I. (2011). Types of colors in Persian. In: *Paper on Iranian Life and Culture*. (1st ed.). Tehran: Written Heritage Pub. [In Persian]
- Amir Khosrow Dehlavi. (1964). *Divan*. Edited by Sa'id Nafisi. by the efforts of M. Darvish. Tehran: Javidan Pub. [In Persian]
- _____. (1927). *Qeran us-Sa'dayn*. Edited. by Mohammad Taghi Sharvani. Aligarh: Aligarh University. [In Persian]
- Amoli, Sh. M. (2002). *Nafayes Ol-fonun fi Arayes ol-'oyun*. Edited by Abolhassan Sha'rani. (2nd ed.). Tehran: Islamiyyeh Pub. [In Persian]
- Aqili-ye Shirazi, M. H. (2006). *Kholasat ol-hekme*. Edited by Esma'il Nazem. (1st ed.). Qom: Esmailiyan Pub. [In Persian]
- Asir-e Shahrestani. (2005). *Divan-e qazaliyyat*. Edited by Gholam Hoseyn Sharifi Valdani. (1st ed.). Tehran: Written Heritage Pub. [In Persian]
- Attar-e Neyshaburi. (2004). *Manteq ot-teyr*. Edited by Mohammad Reza Shafi'i-ye Kadkani. (1st ed.). Tehran: Sokhan. [In Persian]

- _____ (2005). *Divan*. Edited by Taqi Tafazzoli. (11th ed.). Tehran: Elmi va Farhangi Pub. [In Persian]
- Azraqi-ye Heravi. (1957). *Divan*. Edited by Sa'id Nafisi. Tehran: Zavvar. [In Persian]
- Badr-e Chachi. (2007). *Divan*. Edited by Ali Mohammad Gitiforuz. (1st ed.). Tehran: Library, Museum and Documentation Center of Islamic Consultative Assembly. [In Persian]
- Bayat, H. (2016). Linguistic Relativity and the Perception of the Sky Color in Persian Poetry. *Literary Criticism*, 32, 29-52. [In Persian]
- Bidel-e Dehlavi, A. (1997). *Kolliyyat*. Edited by Akbar Behdarvand and Parviz Abbasi Dakani. (1st ed.). Tehran: Elham Pub. [In Persian]
- Biruni, Abu Reyhan. (2004). *Ketab al-saydana*. Translated by B. Mozaffarzade. (1st ed.). Tehran: Iranian Academy of Persian Language and Literature. [In Persian]
- Damiri, K. (2003). *Hayat ol-Hayavan al-Kobra*. Researched by Ahmad Hassan Basaj. Beirut: Scientific Library. [In Arabic]
- Dehkhoda, A. (1998). *Loghatname*. under the Supervision of Mohammad Mo'in and Seyed Ja'far Shahidi. (2nd ed.). Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
- Ebn-e Sina. (1985). *ash-Shefa*. Edited by Ebrahim Madkour. Qom: Library of Grand Ayatollah al-Marashi al-Najafi. [In Arabic]
- Ebshih, Sh. M. (1999). *A Quest for Attainment in Each Fine Art*. Edited by Sa'id Mohammad al-Laham. Beirut: Book World. [In Arabic]
- Eraqi. (1996). *Divan*. Edited by Sa'id Nafisi. (8th ed.). Tehran: Sanayi Pub. [In Persian]
- Farrokhi-ye Sistani. (1999). *Divan*. Edited by Mohammad Dabirsiyaqi. (5th ed.). Tehran: Zavvar. [In Persian]
- Hafez Abru. (2001). *Zobdat ot-tavarikh*. Edited by Seyyed Kamal Hajseyyedjavadi. (1st ed.). Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian]
- Hamidian S., Aghababaei, Z. (2008). A Study of unusual Aesthetic Symbols in Persian Literature. *Literary Text Research*, 12(37), 49-81. [In Persian]
- Hendu Shah Astarabadi. (2008). *Tarikh-e Fereshte* (from the beginning to Babur). Edited by Mohammad Reza Nasiri. (1st ed.). Tehran: Society for the Appreciation of Cultural Works and Dignitaries. [In Persian]
- Jahez, A. (1965). *Ketab ol-Hayavan*. Edited by 'Abdos-salam Harun. (2nd ed.). Egypt: Mostafa al-Babi al-Halabi and his sons Pub. [In Arabic]

- Jorjani, Seyyed Esmā'il. (2012). *Zakhire-ye kharazmshahi*. (1st ed.). Qom: Revival of Natural Medicine Foundation. [In Persian]
- _____. (2002). *Yadgar*. Edited by Mahdi Mohaqqueq. (1st ed.). Tehran: Tehran University and Islamic Studies Foundation. [In Persian]
- Jowhari-ye Neyshaburi. (2004). *Jawaharname-ye Nezami*. Edited by Iraj Afshar. with the collaboration of Mohammad Rasul Daryaghasht. (1st ed.). Tehran: Written Heritage Pub. [In Persian]
- Kamaloddin 'Esmail-e Esfahani. (1969). *Divan*. Edited by H. Bahrol-Olumi. Tehran: Dekhoda Bookstore Pub. [In Persian]
- Khaju-ye Kermani, A. K. (nd.). *Divan-e ash'ar*. Edited by Ahmad Soheili Khansari. Tehran: Barani and Mahmoudi Bookstore. [In Persian]
- Khandmir, Gh. (2001). *Habib os-siyar fi tarikh-e afrad-e bashar*. under the supervision of Mohammad Dabirsiyaqi. with the introduction of Jalaloddin Homayi. Tehran: Khayyam Pub. [In Persian]
- Khaqani-ye Sharvani. (1999). *Divan*. Edited by Ziaoddin Sajjadi. (6th ed.) Tehran: Zavvar. [In Persian]
- Laufer, Barthold. (1919). *Sino-Iranica; Chinese contributions to the history of civilization in ancient Iran*. Chicago: Field Museum of Natural History.
- Manuchehri-ye Damghani. (2005). *Divan*. Edited by Seyyed Mohammad Dabirsiyaqi. (5th ed.). Tehran: Zavvar. [In Persian]
- Mas'ud-e Sa'd-e Salman. (1960). *Divan*. Edited by Rashid Yasemi. Tehran: Piruz Pub. [In Persian]
- Mohammad Mo'men-e Hosseyni. (1959). *Tohfe-ye hakim mo'men*. Introduced by Mahmud Najmabadi. Tehran: Mostafavi Bookstore. [In Persian]
- Mojiroddin-e Beylaqani. (1979). *Divan*. Edited by Mohammad Abadi. Tabriz: Institute of History and Culture of Iran Pub. [In Persian]
- Mowlavi, J. M. (1976). *Qazaliyyat-e Shams or the Great Divan*. Edited by B. Foruzanfar. (2nd ed.). Tehran: Amirkabir. [In Persian]
- _____. (1991). *Masnavi*. Edited by Reynold Alleyne Nicholson. (8th ed.). Tehran: Mowla Pub. [In Persian]
- Nafisi (Nazemol-atebba), A. (1963). *Nafisi Dictionary*. Tehran: Khayyam Pub. [In Persian]
- Naser Khosrow. (1989). *Divan*. Edited by Mojtaba Minovi and Mahdi Mohaqqueq. (3rd ed.). Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]

- Nasiroddin-e Tusi. (1969). *Tansukhname-ye Ilkhani*. Edited by Modarres Razavi. Tehran: Iranian Culture Foundation. [In Persian]
- Nezami-ye Ganjei. (2004). *Khosrow and Shirin*. Edited by Hassan Vahid Dastgerdi. by the efforts of Sa'id Hamidian. (5th ed.). Tehran: Qatre Pub. [In Persian]
- Onsori, A. H. (1962). *Divan*. Edited by Yahya Qarib. Tehran: Ebn-e Sina Library Pub. [In Persian]
- Qarechanlu, H. (1380). *Historical Geography of Islamic Countries*. (1st ed.). Tehran: Samat. [In Persian]
- Qatran-e Tabrizi. (1954). *Divan*. Edited by Mohammad Nakhjavani. Tabriz: Shafaq Printing House. [In Persian]
- Qazvini, M. Z. (1849). *The Wonders of Creatures and the Strangeness of Creatures*. Edited by Ferdinand Wüstenfeld. Göttingen: Dietrich Bookstore. [In Arabic]
- Razi, Mo. (1970). *Ketab ol-asrar*. Translated and Researched by Hassan Ali Sheybani. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
- Sa'eb-e Tabrizi. (1996). *Divan*. Edited by Mohammad Ghahraman. (3rd ed.) Tehran: Elmi va Farhangi Pub. [In Persian]
- Sadidoddin Mohammad-e Ghaznavi. (2005). *Maqamat-e Zandepil*. Edited by Heshmat Mo'ayyed. (3rd ed.). Tehran: Elmi va Farhangi Pub. [In Persian]
- Safavi, K. (2011). *From Linguistics to Literature*. Tehran: Sure-ye Mehr. [In Persian]
- Salman-e Savoji. (1992). *Divan*. Edited by Abol-Qasem-e Halat. (1st ed.). Tehran: Ma Pub. [In Persian]
- Sanayi-ye Ghaznavi, Abolmajd Majdud. (1975). *Divan*. Edited by Modarres Razavi. Tehran: Sanayi Pub. [In Persian]
- Saussure, F. de. (1999). *Course in General Linguistics*. Translated by Kurosh Safavi. (1st ed.) Tehran: Hermes Pub. [In Persian]
- Semsar, M. H. (1963). Mirror and its History. *Art and People*, 14, 23-35. [In Persian]
- Seyf-e Farghani. (1985). *Divan*. Edited by Zabihollah Safa. Tehran: Ferdowsi. [In Persian]
- Shamisa, S. (1996). *Dictionary of Allusions*. (5th ed.). Tehran: Ferdowsi. [In Persian]
- Shams-e Seraj-e 'Afif. (1890). *Tarikh-e Firuzshahi*. Edited by Velayat Hosseyn. Calcutta: Baptist Mission Press. [In Persian]

- Sheybani, H. A. (1970). Research in the Contents of *Ketab ol-asrar*. In: *Ketab ol-asrar*. Mohammad-e Zakariya-ye Razi. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
- Thapar, R. (1386). *History of India*. Translated by Homayoun Sanatizade. Qom: Adyan Pub. [In Persian]
- Treatise on the knowledge of the Properties of Stones and Jewelry*. (2011). Edited by Fatemeh Mehri. In: *Iranian texts*. by the efforts of Javad Bashari. (1st ed.). Tehran: Library, Museum and Documentation Center of the Islamic Consultative Assembly. [In Persian]
- Tusi, M. (2003). *The wonders of Creatures and the Strangeness of beings*. Edited by Manuchehr Sotoude. (2nd ed.). Tehran: Elmi va Farhandi Pub. [In Persian]
- Yusof Hassan, A. and Hill, D. R. (1996). *Islamic Technology, An Illustrated History*. Translated by Naser Movaffaqiyan. (1st ed.). Tehran: Elmi va farhangi Pub. [In Persian]
- Zahiroddin Faryabi. (2002). *Divan*. Edited by Amir Hassan Yazdgerdi. by the efforts of Asghar Dadbeh. Tehran: Qatre Pub. [In Persian]
- Zawush, M. (1996). *Mineralogy in Ancient Iran*. (2nd). Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies. [In Persian]

